

HET DOMEIN DER PREMONSTRATENZER ABDIJ VAN NINOVE

I. DE AANWERVING VAN DEN GROND

De middeleeuwsche abdijen hebben overal er naar getracht om een uitgestrekt grondgebied te bezitten. Het aanwerven immers van een groot domein was voor iedere abdijs eene noodwendigheid, en de verwezenlijking was, ingezien de tijdsomstandigheden, gelukkigerwijze licht te bewerken. Uit wat we verder schrijven zal ook blijken dat het in vele opzichten eene weldaad was.

BRONNEN — Het archief en de bibliotheek der abdijs van Ninove werden na de tweede inbeslagname door de Franschen op twee wagens van Ninove naar Gent gevoerd in Maart 1812. Er waren 1733 boekdeelen. De eigenlijke boekwerken werden den 15 Juli 1813 openbaar verkocht.

De lijst der verkochte werken en eenige groote boeken van Ninove afkomstig berusten nog in de Universiteitsbibliotheek te Gent.

De handschriften bleven in het *Departementshotel* en gingen later over naar het Staatsarchief van Vlaanderens hoofdstad.

Dit eigenlijke archief der abdijs van Ninove te Gent berustend behelst: 1° charters of afzonderlijke oorkonden, en 2° geschreven boekdeelen.

1. De charters zijn ten deele uitgegeven (248 nummers loopen over de jaren van 1092 tot 1317) in 1840 door kanunnik J. J. De Smet, als aanhangsel tot zijne kronijk van Boudewijn van Ninove, *Chronicon Balduini Ninoviensis. Recueil des Chroniques de Flandre*, t. II, blz. 749-983 (*Recueil de la Commission royale d'histoire*). Brussel, 1840. Dit deel wordt aangehaald als *Cartularium De Smet*.

2. De boekdeelen-handschriften zijn ten getalle van 134. De meest benuttigde daaruit zijn de volgende:

A. *Cartularia*, of verzamelingen van afgeschreven charters.

1. *Cartularium De Blasere*, geschreven in 1374 door den keizerlijken notaris De Blasere. (Nr. 2 van het Archief).

2. *Cartularium Hugo*, geschreven in de XVIIIe eeuw door den keizerlijk-apostolischen notaris F. Hugo (Nr. 3).

3. Bovendien is er een *Mechelsch Cartularium* dat in het bisdom van Mechelen berust en de meeste oude charters behelst van het *Fonds De Smet*, met enkele andere.

De grondeigendom was voor de abdij eene noodzakelijkheid, allereerst voor de bestendigheid van haar bestaan. In een primitieve maatschappij is het grondbezit schier de eenige vorm van rijkdom. Wanneer handel en nijverheid weinig ontwikkeld en de verkeersmiddelen uiterst gebrekkig waren, viel er niet aan te denken het

B. *Kronijken*. 1. De kronijk of het omstandig verhaal van de stichting en eerste ontwikkeling der abdij volgens oudere bewijsstukken geschreven in 1652 door Godefridus van Elshhout, kanunnik van Ninove, en loopende over de jaren 1137 tot 1197 (Nr. 5 van het Archief). Zonder kritiek.

2. De kronijk van Baudewijn van Ninove (uitgegeven door De Smet).

3. De kronijk van pater Steelant (n. 12).

C. *Dagboeken*. De nummers 6 en 7 van den inventaris zijn twee belangrijke registers, waarin de abten dag voor dag hun doen en laten, ontvangsten en uitgaven en de voornaamste voorvallen betreffende de abdij aanteekenden.

Het eerste (n. 6) bevat het dagboek van de abten Nevius, De Moor, Charité en Freysers en loopt van 1666 tot 1712. Het tweede (n. 7) is het handregister van abt Van der Haeghen, gaande van 1712 tot 1758. Zeer betrouwbaar.

D. *Obituaria*. Er zijn drie doodenboeken of lijsten der afgestorven leden en weldoeners van het klooster, met korte vermelding van hun vrome daden of giften. Het eerste (n. 8) is het in de XIIIe eeuw geschreven, maar bevat ook bijvoegsels van latere handen.

Het tweede (n. 11), is naar het eerste tamelijk gebrekkig afgeschreven door Franciscus Charité in 1652, maar bevat vele kostelijke notas van den schranderen abt De Moor, opgesteld in 1693.

Het derde (n. 134) van minder belang, dagteekent uit het einde der XVIIe eeuw, met bijvoegsels van de XVIIIe.

E. *Rekenboeken*. De nummers van 13 tot 25 bevatten de rekeningen of ontvangsten en uitgaven der abdij van het jaar 1427 tot 1482. Hier ligt ontzaglijk veel stof voor de geschiedenis der pachthoven.

F. *Pachtboeken*. De nummers 26 tot 29 bevatten afschriften van pachtvoorwaarden en zijn uit ons oogpunt beschouwd van het grootste gewicht. Zij loopen over de jaren 1436 tot 1698. Die van het eerste boek (n. 26) zijn alleszins merkwaardig en zijn meestal van de hand van Simon Van Vlassenrode, Vlaamschen priester uit het toenmalig bisdom Doornijk, keizerlijk-apostolischen notaris en secretaris gedurende omtrent een halve eeuw van den abt van Ninove.

De nummers 62 tot 71 zijn pachtboeken en gaan over de XVIIe en XVIIIe eeuwen.

G. *Kadasters*. De nummers 60, 61 zijn landboeken, of beschrijvingen met opgave der juiste verhoudingen van de abdijsgoederen, opgemaakt door den gezworen landmeter Philip De Dyn uit de XVIIIe eeuw. Het boek 60 behelst overprachtige landkaarten van de bijzonderste hofsteden, geteekend en geschilderd door den genoemden kunstenaar. Daarenboven zijn er nog een aantal cijns- en renteboeken, meestal van bijzondere bezittingen, alsook verscheidene pakken afzonderlijke pachtvoorwaarden of andere stukken, tot 134 groote boekdeelen. Bovendien hebben wij hier en daar geput uit het archief der stad Ninove, hetwelk in het Staatsarchief te Gent boven de 1300 boekdeelen bevat, en menigmaal uit gedrukte geschiedkundige werken. Wij zullen ze telkens in voetnotas ter bekwaamer plaats vermelden.

onderhoud van een talrijke gemeente op de markten aan te schaffen. Het geld was tevens te schaarsch. De grond integendeel was, in evenredigheid met de bevolking, overvloedig voorhanden en van geringe waarde : doch eenmaal door arbeid bevrucht, kon hij ter plaatse zelf, de voornaamste levensmiddelen voortbrengen, en het overschot der opbrengst in graan of in vee was altijd bruikbaar als een noodwendigheid van eersten rang, tegen klinkende munt of tegen vreemde koopwaren om te wisselen. Bovendien hadden de middeleeuwsche kloosters den handenarbeid als een gewichtig punt van den regel geboekt. Deze arbeid was het geschikste middel om naast het streven naar een hooger geestelijk doel, ook het nut der instelling, samen met dat der heele maatschappij te bevorderen.

Tevens is het grondbezit voor de abdijen, evenals voor de wereldlijke heeren, de bron geweest en de drager van de later verkregen macht. Daardoor is het haar mogelijk haar godsdienstigen invloed, reden van haar bestaan, verder uit te breiden, en in de reï der beschavingswerken een ruim aandeel te nemen op gebied van wetenschap en kunst. Uit de groote eigendommen zijn heerlijkheden ontstaan, waaraan politieke en civiele rechten waren verbonden, welke het aanzien der abdij merkelyk verhoogden. Als gevolg van haar goederen, b. v. te Catthem, te Hartbeke en te St. Antelinckx-Woubrechtghem, genoot de abdij van Ninove heerlijke rechten, die den abt op gelijken voet stelden met de hoogste ridders uit het leenroerig tijdvak.

De toestanden der maatschappij in Vlaanderen, tijdens de XIIe, XIIIe en XIVE eeuw, maakten het de abdijen gemakkelijk groote grondeigendommen aan te werven.

Het christendom had diepe wortelen geschoten in alle harten en in iederen stand der maatschappij. Vorsten, edellieden en eenvoudige landbouwers wedijverden om, ter eere Gods, een klooster te begiftigen, en zodoende zich, in ruil van hun tijdelijk goed, een eeuwig loon te verzekeren. Treffend zijn dikwijls de beweegredens in de begiftigingsakten aangehaald, treffend van eenvoud en geloof.

Eenige voorbeelden, genomen uit de *arenga's* of inleidingen der karters, mogen hier tot staving dienen :

In 1302 zegt Gertrudis Scamp van Goyck in haar testament : " Ik wil mijn uitersten wil bepalen terwijl ik nog wel bij zinnen ben, om de onvoorziene gevallen des doods en voor de zaligheid mijner ziel " ¹⁾).

1) 1302 : *Sensuum meorum bene compos meum testamentum propter inopinatos mortis casus et pro salute anime mee condo*. Cartularium de Blasere, blz. 66.

In 1305 zegt Balduinus van Doornik, burger van Ninove, in zijn testament: "Ik en mijn vrouw Heylewidis, met gezond verstand, maar denkende aan den dood, en indachtig zijnde dat er niets zekerder is dan de dood en niets onzekerder dan het uur des doods, beschikken over onze goederen bij middel van testament of uiterste wilsbepaling op de volgende wijze, voor de zaligheid onzer zielen" enz. 2).

Dergelijk formulier ligt overal voor het grijpen.

Edoch de giften aan het klooster geschonken zijn niet altijd even belangloos, als wel uit de eerste woorden van de opdrachtsbrieven zou blijken. Onder de schijnbaar zuiverste inzichten schuilt dikwerf nog een zucht, niet alleen naar geestelijk, maar ook naar stoffelijk voordeel, en wat bij den eersten oogopslag een loutere gift scheen te zijn, is bij nader onderzoek eenvoudig een verkoop of ruiling, of ten minste een zeer belaste gift.

Dezelfde gronden worden niet zelden tweemaal geschonken, eens door den leenman en eens door den leenheer, wat niets dan natuurlijk is, maar later zelfs een derde of vierde maal door de erfgenamen of naastbestaanden, die, na het klooster moeilijkheden aangedaan te hebben over het bezit der gift van hunne verwanten, als

2) November, 1302: *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Ego, Balduinus, dictus de Tornaco, burgensis de Ninive, et ego Heylewidis, uxor ejus, sanarum mentium, de morte cogitantes et attendentes nichil esse certius et nichil incertius hora mortis, de bonis nostris per modum testamenti, eulogii seu ultime voluntatis pro salute animarum nostrarum, disponimus et ordinamus in modum qui sequitur...* Cart. de Blasere, blz. 54. — In het testament van Avezoete, weduwe van Jan Wedeghe uit Gent, zijn de godsdienstige redenen harer vrijgevigheid bijzonder klaar aangehaald. 1319: *Quia, ut ait sacra scriptura, omnes morimur et quasi aqua dilabamur, que nunquam revertuntur, ideoque beatus homo qui semper est providus et qui sic fluxum humane conditionis considerat ut finem ejus indesinenter expavescat, quatenus sic bonis operibus ipsum finem premuniat ut post hanc vitam a morte corporis ad mortem anime, que mors est pessima, non descendat. Quapropter ego Avezota, relicta Johannis dicti Wedeghe de Gandavo, parochiana de Nineve, hunc fluxum misere mortalitatis humane continue habens pre oculis, ejusque terminum formidans vehementer, ipsumque finem premonitum habere desiderans, sana et compos mentis mee, testamentum meum condo et meam ultimam voluntatem ordino modo et ordine subnotatis.* Cart. de Blasere, p. 101.

De aangehaalde reden "want niet sekerre en es dan de doet ende niet onsekere dan de ure van der doet" was eene formule geworden welke van het eene testament in het andere overging. Zie in het Cartularium de Blasere de testamenten van Johannes Corthals, in 1333 (blz. 96), van Jan Van Kelre, in 1333 (blz. 103), van E. Boucs, in 1332 (blz. 110) en van Catharina De Bome, in 1332 (bl. 112).

dan het geschil eenmaal geslecht is, de gedwongen schenking in hoogdravende bewoordingen vernieuwen, en den schijn nemen groote weldoeners van het klooster te zijn en alleen te handelen ter eere van God of voor de eeuwigheid. In de meeste gevallen behouden zich de gevers van grond een kleine rente voor, in geld of in natuur, eenige maten koren of een cijns van enkele penningen in het jaar, tot blijvend bewijs van hun edelmoedigheid.

In de vroegste middeleeuwen bestonden de giften meer uit gronden. Toen de abdij van Ninove in 1137 ontstond, hadden de Cisterciënzers van de Duinenabdij en de Benediktijnen van St. Pieters en St. Baafs, te Gent, reeds menigen polder ingedijkt aan de kusten der Noordzee, doch in Vlaanderen zelf waren nog vele gouwen gansch onvruchtbare of moerassige grond. Het waren allereerst deze minderwaardige gronden die aan de opkomende kloosters werden weggeschonken, omdat zij voor de huidige bezitters van weinig opbrengst waren. Niemand beter dan de kloosterlingen was in staat ze tot vruchtbare landouwen te herscheppen, hetgeen dan ook door deze in ruime mate werd gedaan.

Zoo gaf de graaf van Vlaanderen de "moure" van Calf te Wachtebeke; zoo schonken de Heeren van Gavere de bosschen van Liedekerke en Bouchout (Kelsike).

Wij laten hier de chronologische tafel volgen van de voornaamste grondschenken uit de XIIe en XIIIe eeuw.

LIJST DER GIFTEN UIT DE XIIe EEUW

GIFTEN

JAAR	NAAM VAN GEVER	NATUUR DER GIFT (Waarde)
1140	Hugo Pauper en zijn kinderen.	Het goed van Reinirsart (in terris, pratis, sylvis inter Sennam et Sanellam).
1143	Arnoldus Bernecoth.	Gaf 1/2 bund. land te Ghysegheem (Ninove bij het hof te Ruybroeck).
1142	Dieric Van Beneden.	3 bunder land en een deel bosch bij Rubroec en de Duust.
1142	Amelricus Strepha en zijn vrouw,	Gaven 2 bunder en 2 dagw. land bij het hof te Ruybroec.
1142	Bernerus, van Nederwyck met toestemming van zijn zonen Anselmus en Godescalcus.	Gaf 6 dagw. land en meersch.
1142	Vrouw Ricolta.	Gaf 3 dagw. te Ridive (Rijhove) onder Ninove.
1156	Hugo Rampardus, broeder van Amelricus, heer van Steenhuysen.	Gaf 3 dagw. land op Eeckhout (Quercelum) te Ninove en 3 dagwand aan het Fonteintje.
1156	Clementia en Gisela van Roden, zuster van Amelricus van Steenhuysen.	Gaven een bunder land aan de galg van Ninove.
1142	Dirk van den Elzas.	Tiende van Herlinchove.
1153	Godfried hertog van Lotharingen.	Het hof van Reinirsart. Terram cum sylva quam <i>Franco Castellanus</i> , terram cum sylva cuam <i>Henricus de Raz</i> , terra cum sylva quam <i>Hugo Pauper</i> , et terram quam <i>Wilhelmus de Birbecca</i> jam dederunt Niniv.
1155	Thomas heer van Essche en zijn vrouw Ermen-gardis.	Gaf 6 bunder land te Woubrechtghem.
1156	Balduinus, heer van Eychem.	Gaf 6 bunder land te Ninove.

GIFTEN

REDEN	BEMERKINGEN (VOORWAARDEN)	BRON
Het obituarium geeft gemeenlijk geen reden maar de daar aangeteekende giften moeten uit goedjonstigheid gedaan zijn, vermits ze dankbaar herdacht worden. Voor de ziel van zijn zoon Radulphus.		2 obit., IV nonas Aprilis. 2 ob., IV Idus Sept. 2 ob., II nonas Januarii. 2 ob., X kal. Jan. 2 ob., IV Idus Oct.
Voor de zielezaligheid van haren echtgenoot en van haar broeder Hugo.	Wanneer hij als leekbroeder in de abdij geschoren werd.	2 ob., XIII kal. Dec. 2 ob., IV Idus Dec. 2 ob., XVII kal. Jan.
Uit godsvrucht.	Nicolaas, bisschop van Kamerijk bevestigt. In 1195, 60 bunder gegeven door Godfried heer van Brussel. Hendrik van Brabant bevestigt.	De Smet, <i>Cartul.</i> , nr.4. <i>Ibidem</i> , nr. 13. <i>Ibidem</i> , nr. 70 en 81. 2 ob., III nonas Maii. 2 ob., II Idus Aprilis.

1159	Henricus Malrans en zijn vrouw Gertrudis.	12 bunder land, weide en bosch te Schoor.
1161	Ada abdis van Nijvel	Terram, pratum et Sylvam in Meerbeke.
1161	Herbrandus, zoon van Gerardus den Lange, heer van Meerbeke.	Gaf het hof te Wolputte (Meerbeke).
1161	Walter Faitin (Faitis) en zijn twee zonen.	Geven eenige dagwanden land nevens de Leebeke (Denderhoutem).
1161	Hellinus, heer van Reisenghem (Resseghhem).	Gaf een bosch de Woubrechtghem en 3 bunder land te Schendelbeke.
1162	De kerk van Aspre.	Verkoopt een grond gelegen te Catthem.
1162	Vrouw Ida en haar kinderen Gosuinus en Machtildis.	Gaven al hun goed gelegen op Tricht (Ninove).
1162	Arnoldus en Alardus, zonen van Willem, heer van Meerbeke.	Gaven een molen, land en bosch te Meerbeke (Wolputte).
1163	Volbertus van Aspelare en zijn zoon Hugo.	Gaven hun erfdeel aldaar.
1165	Nicolas bisschop van Kamerijk.	Bevestigt eene lijst van goederen reeds door anderen aan de abdij gegeven.
1165	Walter, heer van Pollare en zijn vrouw Gisela met Nicolaas, heer van Boulare.	Gaven den molen te Loots met water en vischrecht en andere goederen.
1166	Raes van Gavere.	Geeft een grond te Hollebeke (9 of 10 bunder) en een deel van den bosch genoemd Swynshoof.
1166	Het kapittel van Meerbeke	Verkoopt een hof (mansum unum apud Caldenberghe).
1166	Wiricus van Catthem zijn zusters en zijn kinderen.	Gaven een deel land te Wolfsdale (Aspelare).

De kronijk zegt : " Vendi- derunt et dederunt ".	Het was leengoed van Ger- ardus van Ninove, die de gift bekrachtigde.	Kronijk Van Elshout, fol. 30.
Voor eene rent (pro censu annuo) van 2 sols Brux.	Herbrandus filius Gerardi Long eam ut feodum de Nivella tenuerat, sed restituerat Nivellae.	(Ibidem). 2 ob., VII Idus Sept. 2 ob., Nonas Aprilis. 2 ob., VI kal. Oct. et Kronijk van Elshout.
Voor eene rent van 50 sols.	(Lumbeca in Vico Cat- them).	(Ibidem). 2 ob., VII kal. Julii. 2 ob., III kal. Jan. 2 ob., III, kal. Febr.
	Item, De Smet, nr. 62, an. 1189.	(Ibidem). Cir. 2 ob. Idus Nov. en Kronijk v. Elshout.
Uit godsvrucht.		(Ibidem).
Voor 2 sols van Valenc.		(Ibidem). 2 ob., VI Idus Dec.

Uit de voorgaande tafels blijkt dat het grootste aantal en de aanzienlijkste grondaanwervingen dateeren van rond de helft der XIIe eeuw, korten tijd na het ontstaan der abdij. In de XIIIe eeuw zijn nog voortdurend belangrijke grondgiften aan te stippen, doch in de XIVe verminderen zij merkkelijk. Dan groeit immers het geldverkeer in Vlaanderen aan en de vrijgevigheid der geloovigen, is ze nog zoo intens, kan zich gemakkelijker in klinkende munt omzetten.

Het grondgebied der abdij van Ninove ontstond dus hoofdzakelijk :

1°) uit vrije giften, dit is, uit onvoorwaardelijke grondschenken of waarbij althans geen voorwaarden aangestipt zijn.

Onder de zuivere giften mogen in de eerste plaats in aanmerking komen zulke die gedaan werden door de kloosterlingen en hier-tusschen vooral de leeebroeders, wanneer zij aan de wereld verzaakten en hun intrede in het klooster deden. De leeebroeders vooral waren dikwijls aanzienlijke heeren, voorname ridders, die op een gevorderden leeftijd, vaarwel zegden aan huis en goed, en wanneer zij tot broeder geschoren werden, rijkelijk van hun bezittingen mededeelden aan het sticht onder wiens dak zij voortaan enkel hunne zaligheid wilden bewerken. Zoo zien wij dat de stichter zelf, Gerardus van Ninove, die bij de oprichting van het klooster, in 1137, reeds verscheidene landerijen had geschonken, ook zijne intrede nam in de door hem gestichte abdij ³⁾. In de opgegeven lijst komen nog andere giften voor, door intredende leeebroeders gedaan.

Zoo gaf reeds in 1142 Bernerus, Heer van Nederwyc, zes dagwand land en meersch aan de abdij toen hij als leeebroeder aanvaard werd, en dit met de uitdrukkelijke toestemming van zijn zonen Anselmus en Godescalcus ⁴⁾.

2°) Het grondgebied bestond verder uit voorwaardelijke giften,

3) *Commemoratio illustr. domini Gerardi, comitis stabuli Theodorici principis Flandrie, fundatoris nostri, qui nobis contulit multa bona immobilia atque, deposita coma, apud nos fratrum conversorum statum humillime professus, consumptus in brevi explevit tempora multa. Obiit 1144. 2de Obituarium, ad XIX kal. Febr.*

4) *Commemoratio domini Berneri de Nederwyc, qui dum tonderetur in conversum, donavit nobis sex dietaria terre et prati, consentientibus filiis Anselmo et Godescalco. Ibidem, ad IV idus Octobris.*

Brandinus, dominus de Meerbeca, dum tonderetur in conversum hujus ecclesie, dedit nobis 12 bunaria terre in Lantrengel (Lieveringhen) parochia sua Meerbecca. 1169. Ibidem, Kal. Maii.

dit is : a) giften met last een geestelijk voordeel te bezorgen aan den gever of aan zijn familie, en wel voornamelijk een jaargetijde, of een aandeel in de gebeden zooals in het *obituarium* overvloedig voorkomen ; b) giften met last van een tijdelijk voordeel, b. v. eene lijfrente. Van dit laatste geval treffen wij een merkwaardig voorbeeld aan in 1267 : Arnulf van Impeghem, ridder, broeder van Raes van Gavere, en zijn vrouw Margareta, schenken aan de abdij 4 bunders elsbosch, mits een lijfrente aan beide echtgenooten van wekelijks twee prebenden wittebrood, zooals de broeders der pachthoven er kregen uit het klooster, en van veertien pinten van het bier in het klooster gebrouwen, en jaarlijks een varken van tien sols waarde of tien stuiver in de plaats rond St. Cornelisdag, en 1000 haringen, waarvan de helft met den advent en de andere helft met de Vasten te leveren. Wanneer een der twee echtgenoten overlijdt, dan zou de overblijvende enkel de helft ontvangen van al de genoemde prebenden, uitgenomen het varken, of de vergelding daarvan, welke geheel blijft. Na beider dood blijft de grond aan de abdij zonder verdere lasten ⁵⁾.

Een ander voorbeeld van sterk belaste grondschenking is deze van Walter van Steene en zijn vrouw Clementia, die in 1247 aan de abdij schonken 5 bunder land te Pamel, gedeeltelijk voor hun beider onderhoud, gedeeltelijk voor eene som geld van 70 pond Vlaamsch en een land van 3 bunder gelegen te Ledeberg (onder Pamel), dat de abdij in ruiling moest geven ⁶⁾.

3^b) Het grondgebied was eindelijk ontstaan bij middel van verkoop en ruiling. De abdijen, om groote hoven te vormen, hielden er aan het grondgebied eener hoeve dicht aaneen te sluiten, ten einde de uitbating te vergemakkelijken. Ook trachtte de abdij van Ninove, die langzamerhand meer over kapitaal beschikte, de blokken land bij ieder hof af te ronden, en verwisselde, ja, verkocht desnoods daartoe afzonderlijk gelegen partijen om het grondgebied der winning zelf te vergrooten. Dit blijkt uit het laatstgenoemde en uit vele andere voorbeelden ⁷⁾.

Ook de kruisvaarten gaven aanleiding tot voorwaardelijke giften. Wij lezen in de kronijk van Godefridus van Elshout (pastoor van Okelghem in 1566), dat in 1198 Rengot, zoon van Rothardus Boc,

5) Cartularium de Smet, nr. 234.

6) *Ibidem*, nr. 206.

7) In 1328 "bejaecht" Jan Geylinc "bi wissele van Ninove een bunder en 50 roeden land op de Rooden Driesch te Schendelbeke, tegen eene hypotheek op zijne hofstede te Oultre. Cart. de Blasere, blz. 78.

den weldoener der abdij te St. Antelincx en te Woubrechtghem, een derde deel van zijn goed, geheeten Priesterbrouck, belastte om het weer te nemen na de kruisvaart, of het aan de abdij te laten, indien hij sneuvelde op den tocht ⁸⁾.

4°) Bij middel van verpanding (hypotheek) groeide het abdijsgoed goed ook sterk aan. Het klooster leende geld, mits een grondpand, die aan het klooster bleef zoolang het geld niet teruggekeerd was. In 1282 verpandde Nicolaas Huls van Meerbeke 7 dagwand land, gelegen op Schalkem, aan de abdij van Ninove, die daarop 30 pond Vlaamsch uitleende aan voormelden Nicolaas en, als eigenaar, het land voortverpachtte aan Walter, broeder van Nicolaas Huls, voor de helft van de vruchten, met de uitdrukkelijke bepaling dat de familie Huls (Walter en zijn erfgenamen) het land mochten terugkopen mits de 30 pond terug te geven en wel met gemak van terugbetaling, in drie gelijke deelen van 10 pond ⁹⁾.

Denkelijk zal het wel gebeurd zijn dat de verpander het geld niet kon terugkeeren, wat een nieuwe grondvermeerdering voor de abdij beteekende. In afwachting van den terugkoop, die dan toch eerlijk, ja edelmoedig aangeboden bleef, genoot de abdij de helft der vruchten als intrest van het geleend kapitaal.

5°) Eindelijk wordt het kloostergoed vermeerderd bij middel van jaarlijksche rent aan het klooster vermaakt bij testament of bij levende hand en bezet op onroerende goederen, gewoonlijk met last van jaargetijde. Het geldt een nog voordeelijker hypotheek en

8) Rijksarchief te Gent. Nr. 5 van het archief van Ninove: *Ad annum 1149.* — Alle abdijen hebben den invloed der kruisvaarten te hunnen voordeele onderhouden. D. U. Berlière haalt het voorbeeld aan van Hugo van Florennes die zijn aandeel in den molen van Cerfontaine aan de abdij van St. Jan Baptist te Florenne schonk in het jaar 1199, "die protectionis mee Jherusalem". *Documents inédits pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, t. I, blz. 29.

9) 1282. *De septem jornariis terre arabilis... jacentis in territorio de Scalchem monasterio Ninivensi pro triginta libris Flandrensibus a Nicholao dicto Huls titulo pignoris obligatis, que Walterus dictus Huls, frater predicti N. a dicto monasterio tenet ad medietatem fructuum, ad vitam suam tantum. Ita conductum seu talis conditio facta fuit quod idem W. dicta jornaria sive dictam terram redimere potest quodcumque voluerit vel heredes ejusdem pro summa pecunie memorata pro qua dicto monasterio obligata existit; hoc previsto quod hec redemptio fiet tribus terminis, ita quod in singulis his terminis quando voluerit et potuerit redimere, non minus quam decem libras dicte monete pariter dicto monasterio persolvat, tantum de dicta summa deducendo, et tunc tertia pars dicte terre quam ipse non eligit meliorem sed prout continuata jacet, nec melior nec pejor, ad ipsum revertetur sive ad heredes suos, qui tantum juris in redemptione dicte terre quantum nunc ipse habet, post ejus obitum sunt habituri.* Cart. de Blasere, blz. 49.

het zal wel een der voornaamste middelen geweest zijn om het grondgebied der abdij te vermeerderen, want de oorkonden leveren vele voorbeelden van dit geval en er wordt uitdrukkelijk bijgevoegd dat, indien de jaarlijksche rent niet wordt uitbetaald door de erfgenamen, het klooster zal mogen de hand slaan aan het goed dat tot onderpand of "zeker" dient. Dit laatste geval hebben wij ook enkele malen verwezenlijkt gevonden.

Zoo werkte alles samen in de toenmalige maatschappij, om aan de abdijen de uitgestrekte gronden te verschaffen, waarop later hunne macht zou berusten. De edellieden en eigenaars gaven hun land met het oog op eeuwige goederen; de stedelijke burgers kochten het graan op, dat in overvloed gewonnen was op die verkregen gronden, en de geldelijke opbrengst gaf wederom middel om nieuwe aanwinsten te krijgen in het grondbezit.

In de tijden toen de eigenlijke geldhandel niet bestond, tenzij in banken van Joden, pessemiers of woekeraars, waren de abdijen eene meer betrouwbare bank van leening voor de in-nood-zijnde burgers.

Wij hebben aangetoond, hoe sterk het gebruik ingeworteld was om lijfrenten op land te bezetten. Ook zonder grondhypotheek was de lijfrent een middel om diensten te bewijzen en tevens voordeel te doen. In de rekenboeken vinden wij telken jare onder de posten van ontvangst en van uitgave eene gansche lijst personen die een kapitaal gestort hebben om een jaarlijksch pensioen tot aan hun dood te genieten en zoo een rustigen ouderdom te slijten. Jammer dat de oudste rekenboeken verloren gegaan zijn. Doch uit de eerste rekeningen die nog bestaan, namelijk die over 1427-1428, kan men met zekerheid besluiten dat het in de abdij een oud gebruik was kapitalen te ontvangen voor uit te betalen renten, want er komt eene reeks pensionarissen in voor die door het klooster moeten voldaan worden "van ouder scult".

Ziehier eenige voorbeelden van geldstorting op lijfrent die wij aantreffen ¹⁰⁾.

In 1428, ontvingen de echtgenooten Gillis de Coninc en Margareta metten Scapen een pensioen van 5 pond groote, en zoo ieder jaar gedurende beider leven. Het pensioen was berekend naar den penning tien : zij hadden dus 50 pond gestort ¹¹⁾.

10) Rekenboek van het jaar 1427-28, fol. 11 vso : Nr. 13 van het inventaris.

11) *Ibidem* : *Ontfaen van vercochten te lyven ende van rachatte : van Gillisen den Coninc ende Margritten metten Scapen, Gillis wyf vorseit, van V lib. gr.*

In het tweede voorbeeld, van Claus den Bruidegom en zijn vrouw Catharina Poertmans, zijn het percent en het pensioen hetzelfde, dus was ook de storting dezelfde geweest.

Het derde geval is nog duidelijker. Hier hebben wij het gestorte kapitaal, 63 pond, en het ontvangen pensioen, 6 pond. De intrest is hier nogmaals aan 10 % berekend. Zoo mag men zeggen dat de abdij van Ninove in de XVe eeuw voor lijfrenten met afgestaan kapitaal een gemiddelden intrest van 10 % betaalde. De ouderdom van de betrokken personen is echter niet bepaald.

Reeds in 1316 lezen wij dat Daniel van Bouchout, ridder, van de abdij kocht de tiende van Meysse (bij Laeken) en daarenboven eene jaarlijksche rente van 5 pond Tornoois, beide voor zijn leven. Hier wordt het gestorte kapitaal niet opgegeven, doch uit de bepalingen kan men gissen dat hij een stuk land gegeven had nabij het hof van Reynirsart, want de lijfrente zal uit de inkomsten van dit hof moeten voldaan worden ¹²⁾.

Zoo dienden de opbrengsten van het land tot kwijting der lijfrenten, waarvan enkele aan ieder hof ten laste opgelegd waren, en samen met de landerijen of geldsommen die tot stichting der lijfrenten dienden, groeide het grondgebied der abdij gedurig aan. Uit de pacht- en rekenboeken van 1427-28 en volgende kunnen wij opmaken dat de abdij van Ninove in dit jaar ongeveer 400 bunder grond bezat ¹³⁾.

Volgens schatting gedaan in 1678, bij eene overeenkomst tusschen de stad en de abdij, bezat deze laatste op dit oogenblik 466 bunder grond op het gebied van Ninove alleen ¹⁴⁾, waarbij ten minste 800 bunder moeten gevoegd worden, buiten Ninove gelegen.

tsjaers te harer beyder live. Ontfaen al den pennyc thiene. Van Clause den Brugoem ende Kathelinen Poertmans zynen wyve van V lib. gr. tsjaers te harer beeder live. Ontfaen al den pennyc thiene. Van Gillise den Clerc, alias Barbier ende Kathelinen Roelants zynen wive, van VI lib. gr. sjaers te harer beeder live. Ontfaen LXIII lib. gr.

12) Mei 1316: *Cum ego ad vitam meam et non ultra emerim erga viros religiosos dominum Johannem, Dei providentia abbatem de Ninive et ejusdem conventum decimam eorum de Meyse cum suis pertinentiis ac etiam quinque libras Turonensis grossorum veterum regis Francie, nihil ab eisdem religiosis ad curtem eorum de Reyniersart ac bona ad eandem pertinentia ceteraque bona eorundem religiosorum assignatas, nomine annue pensionis, recognosco per has litteras quod post vitam meam nichil juris amplius habebo ego vel heredes mei predictis decima et pertinentiis ejus, seu etiam pensione antedicta, sed dicti religiosi et eorum monasterium de premissis omnibus extunc liberi erunt et de cetero penitus absoluti. Cart. de Blasère, blz. 81.*

13) Cfr. nr. 13 van het inventaris: De ontvangsten van 1427-28 en volg.

14) *Contract van afscheidinge tusschen de stad van Ninove ende de abdy, in*

Tijdens de fransche omwenteling beliep haar goed nog tot boven de 1000 bunder en haar inkomen tot omtrent 65000 florijnen ¹⁵⁾.

De orond was voor de abdij de levensbron : hoe zij de opbrengst van haar eigendommen gebruikte tot eigen onderhoud en tot bevordering van allerlei kunst- en liefdadigheidswerken zal ten deele uit deze studie blijken.

II. DE UITBATING VAN DEN GROND

Eerste tijdperk : Het zelfgebruik.

1. De ontginning.

De premonstratenzer abdij van Ninove was onder de vele gunstige omstandigheden, welke wij aanstipten, in bezit gekomen van een uitgestrekt domein. Wij waren echter reeds bij gelegenheid te vermelden dat vele der verkregen gronden onbruikbaar waren voor den landbouw. Er viel de hand aan het werk te slaan om de moerassen droog te maken en de bosschen te ontginnen. Die reusachtige arbeid zou vooral het werk worden der leekebroeders of conversen. Evenals bij alle andere middeleeuwsche kloosterorden, voorzag de regel der orde van Premonstreit, naast de studie en de beoefening van het geestelijk leven vooral met de bestemming tot het apostolaat door predikatie en zielezorg, ook het aanvaarden van broeders, die, na het zoet en het zuur van de wereld geproefd te hebben, een veilige schuilplaats zochten in de eenzaamheid van het klooster om onder de leiding der priesters de zaligheid hunner ziel te bewerken. Deze broeders waren vooral geschikt om zich aan te gorden voor den handenarbeid. Gewoon aan de ruwe kampen onder het harnas, of tegen de harde kluiten van den aalsterschenbodem, legden zij met vreugde het teeken der vrijheid, hunne haarlokken, neder ¹⁾ om in het boetekleed der leekebroeders de fouten van hun vroeger

het Cartularium van Hugo, fol. 39 : nr. 3 van het inventaris. — In 1668 schatte de abt Nerius de landerijen op Ninove gelegen insgelijks op omtrent 500 bunder en het totaal inkomen der abdij op 26000 tot 27000 gulden. Cfr. register 6, fol. 35.

15) Het geldt hier de dubbele vaart : klimming van het kapitaal en inzinking der koopkracht van het geld.

1) Cfr. Statuta Ord. Praem. : *De rasura. De conversorum vero rasura ita ordinatum est, ut quando raduntur circa aurem novacula non descendat*, uitg. Le Paige, *Praem. Ordinis bibliotheca*, p. 798. Parijs, 1633. — In het 2de Obituarium komt meermaals voor dat een gift geschonken werd door een leekebroeder "*dum tonderetur in conversum*".

leven uit te wisschen of naar hoogere volmaaktheid te streven en in het zweet huns aanschijns den grond vruchtbaar te maken.

De beste beschrijving der werkzaamheden der leeebroeders op de hoeven wordt ons gegeven in eene omvangrijke nota uit het tweede doodenboek, van de hand van den abt de Moor, uit het einde der XVIIe eeuw ²⁾. Deze prelaat, een der meest merkwaardige uit de geschiedenis der abdij, schrijft het oudste obituarium over (XIVe eeuw) en vult het aan met de lijst der overleden kloosterlingen der latere eeuwen, om die dagelijks in de gebeden der levenden aan te bevelen. Iederen dag van het jaar komen verscheidene conversen in de oude doodenlijst voor, zoodat men kan besluiten dat het getal der leeebroeders in de XIe en XIVe eeuw aanzienlijk geweest is, alhoewel het niet met juistheid te bepalen is.

Op 4 April komen zes leeebroeders te gelijk onder de pen van den schrijver. Hij voelt het ditmaal noodig lucht te geven aan zijne dankbaarheid jegens die taaie arbeiders uit den vroegeren tijd, en tevens de geschiedenis van de opkomst der abdij aan het huidig geslacht te herinneren. "Weest indachtig, zoo zegt hij, de broeder Gondulphus, Henricus, Wilhelmus, Hosto, Baudewijn en een anderen Baudewijn, zes conversen van dit sticht die met andere leeebroeders, van dewelke dikwijls genoeg gewag gemaakt wordt in dit gedenboek, onschatbare diensten aan onze abdij hebben bewezen. Zij bevruchtbaarden immers door hun noeste vlijt de woesterijen en ledige landen die ons waren opgedragen. Tot dit einde woonden zij buiten de abdij op onze hoven, in verscheidene klassen verdeeld, staande onder een priester kanunnik der abdij, die het bestuur dezer broeders waarnam".

Doch ook uit gelijktijdige bronnen hebben wij getuigenissen welke ons aantoonen dat de broeders uit de XIe, XIIe en XIVe eeuw op de abdijhoeven verbleven en er den grond bebouwden onder het bestuur van een kanunnik die hof- of schuurmeester genaamd werd, *magister curtis*, *magister curiae*, *grangarius*. Soms kwam het voor, in enkele uitzonderlijke gevallen, dat ook een leeebroeder hofmeester was, zooals te Ruybroeck in 1388, waar Willem, een

2) *Commemoratio Gondulphi, Henrici, Wilhelmi, Hostonis, Balduini et alterius Balduini, sex fratrum conversorum hujus ecclesie, qui cum aliis fratribus conversis, quorum in hoc libro frequens memoria plurima emolumenta abbatie nostre prestiterunt, agros desertos sterilesque nobis oblatos improbo labore efficiendo fertiles, in quem finem morabantur foris in villis nostris distributi quasi in varias classes, sub uno sacerdote nostre ecclesie canonico, eorumdem fratrum directore* 2de Obituarium, ad VI kal. Aprilis.

leekebroeder, uitdrukkelijk staat opgegeven als bestuurder van de hoeve ³⁾.

Reeds in 1184 vinden wij een hofmeester vermeld op het hof te Cathem ⁴⁾. Zoo blijkt het ook uit vele stukken dat de broeders van de vroegste tijden af werkzaam waren op de hoven ⁵⁾.

In eene akte van 1220 ⁶⁾, verleden te Meerbeke, waarbij Zegher, kanunnik van St. Pieters te Meerbeke, het hof te Wolfput aldaar met een half bunder meersch begiftigt, treden als getuigen op de leekebroeders Lambertus, Balduinus en Zegher (*Sigerus*), die dus wel te Meerbeke verbleven op het hof ⁷⁾.

In 1232 is er spraak van een schuurmeester die op een gegeven oogenblik zal zijn op het hof dat de abdij Ninove bezit te Liedekerke ⁸⁾.

In 1260 staan de broeders uitdrukkelijk vermeld als verblijvend op het hof te Pamel ⁹⁾. In een stuk van 1267, behelzende de vroeger vermelde lijfrente afgestaan aan Arnulphus van Impeghem, verschijnen als getuigen Joannes van Hunnebeeck, hofmeester van het hof Schoor, en Symon, hofmeester te Liedekerke, beiden kanunniken van de abdij van Ninove ¹⁰⁾. Er wordt ook besproken dat de pensionarissen (rentenaars) der abdij zullen ontvangen wekelijks twee rantsoenen wittebrood zooals er van het klooster gezonden wordt aan de broeders op de hoven verblijvend en veertien stoopen kloos-

3) Volgens E. de Moreau, *L'abbaye de Villers-en-Brabant au XIIe et XIIIe siècles*, blz. 170. Brussel, 1909, waren de hofmeesters van Villers altijd leekebroeders, nooit paters.

4) 1288: *Frater Willelmus conversus, magister curtis in Rubrouc*: Cart. de S met, nr. 268.

5) 1184: *Si domum vel horreum super ipsum allodium edificare voluerit, consilio abbatis vel magistri curie in sylva S. Aychadri habebit ligna*. Cart. de S met, nr. 48.

6) Cfr. onder meer: Cart. de S met, nr. 51. 1185. *Fratres de curia* (Reinirsart) en nr. 52: *fratres de Reynirsart*.

7) 1220: *Signum magistri, Gerardi et Johannis sacerdotum et canonicorum de Merbecca. Signum Aegidii sacerdotis et praepositi, Lamberti. Balduini, Sigeri conversorum Ninivensis ecclesie. Actum apud Merbeccam*. Cart. de S met, nr. 126.

8) ... *illum scilicet qui tunc fuerit magister curie quam apud Liedekerke habet dicta ecclesia*. Cart. de S met, nr. 169, en Mechelsch Cartularium, nr. 12. van Liedekerke.

9) 1260: *Fratres dicte ecclesie Ninivensis commorantes in curte de Pamella*. Cart. de S met, nr. 230 en Mechelsch Cart., nr. 10 van Pamel.

10) 1267. *Testes... Johannes de Hunebecca, magister de Scora, Johannes presbyter de Liedekerke Symon magister ibidem, sacerdotes et canonici Ninivenses*. Cart. de S met, nr. 234 en Mechelsch Cart., nr. 13 van Liedekerke.

terbier ¹¹⁾). Dit laatste punt zal verder nog in bespreking komen als bewijsstuk voor het nauw toezicht dat over de uitbating der hoven van Ninove wordt gehouden.

Andere bewijzen dat de hoven in de XIIe en XIIIe eeuwen door de kanunniken zelf, met behulp van leekebroeders, werden uitgebaat worden bijgebracht in de afzonderlijke behandeling der onderscheiden hoven. Zoo mogen wij beweren dat het de kloosterlingen zijn die een groot deel hunner gronden hebben vruchtbaar gemaakt. Tot staving hiervan hebben wij niet alleen het getuigenis van den alleszins bevoegden en bekwamen abt de De Moor, maar nog allerhande andere gegevens: Reeds uit de Statuten, naar dewelke in het sticht geleefd werd, blijkt het klaar dat de conversen hoofdzakelijk voor den handenarbeid bestemd waren. Zij mogen zelfs niet aanvaard worden indien ze niet tot handwerk geschikt zijn ¹²⁾. Hetzelfde zou men ook a priori kunnen besluiten uit de groote hoeveelheden bosch, "brouc" en "moere" welke blijkens de giftenlijst aan het klooster geschonken werden van de XIIe tot de XIVe eeuw, en waarvan in de XVe eeuw nog slechts enkele sporen blijven bestaan, dewijl overal groene weiden en winnend land in de plaats verschijnen in de pachthoeken. Van de bosschen die overblijven wanneer de hoven aan wereldlijke pachters worden verhuurd, staan nog enkele deelen op last van kontrakt door de pachters te ontginnen.

Dit wordt door feiten bevestigd.

Dat de broeders van het hof te Reinirsart in 1185 druk bezig waren met het uithakken van bosschen te Seneffe-Arquenne, blijkt hieruit dat Franco Gibbo (Frank de Bult), zoon van Hugo den Arme, in zijn gift aan de abdij van Ninove aldaar een onderscheid maakt tusschen het land dat reeds voor de aankomst der broeders van Ninove bebouwbaar was, en het andere dat nog moest ontgonnen worden ¹³⁾.

11) *Ibidem*: Abbas et conventus... liberaliter contulerunt duas prebendas albi panis, talis qualis mitti solet fratribus suis in grangiis ipsorum commorantibus et quatuordecim lotos cerevisie conventualis singulis septimanis.

12) *Sed cautela nihilominus habeatur, quod nullus in conversum admittatur nisi vicesimum quintum etatis annum attigeret, ut sid ad laborem idoneus, assumatur. Statuta Praem. Ordinis*, uitg. Le Paige, l. c., blz. 794.

13) 1185: ... *excepta decima terre ante adventum fratrum Ninevensium arabili*. Cart. de Smet, nr. 41. — De Cisterciënzerbroeders van Villers hadden te Seneffe reeds bosschen uitgeroeid vanaf 1146. Cfr. E. de Moreau, o. c., blz. 151. — Het fransche woord *sart* in de plaatsnamen of het Vlaamsch *rode* beteekent uitgeroeide plek.

Soms werden giften gedaan met dit inzicht dat de geschonken bosschen door de kloosterlingen zouden worden uitgeroeid. Wanneer de bekende Everard Radolph (of Randon), neef van den bisschop van Doornik, in 1178 20 bunder bosch schonk "aan de kerk van Onze Lieve Vrouwe en den HH. Cornelius en Cyprianus van Ninove en aan de broeders die aan het altaar God dienen", wordt er duidelijk bijgevoegd dat dit deel van het bosch Bredembrouc te Velsike hun opgedragen wordt om het uit te roeien of te gebruiken naar beliefte ¹⁴⁾.

Wat meer is, in dezelfde akte wordt uitdrukkelijk verklaard dat de broeders van Ninove reeds een deel bosch in landerij hadden herschapen, want de tiende wordt hun toegestaan van den grond dien zij met hun eigen handen hebben ontgonnen ¹⁵⁾.

Ook te Rubroec vinden wij dat Agnes van Grimbergen, weduwe van Gerardus, aan de abdij een elsbosch teruggaf, door de abdij in meersch veranderd. Dit geschiedde in 1229 ¹⁶⁾.

Het goed te Calf (Wachtebeke) dat de paters van Ninove in 1200 en 1201 verkregen ¹⁷⁾, in staat van "moere" en "broecken", moest door de kloosterlingen vruchtbaar zijn gemaakt kort nadien. Daar de rekening- en pachtboeken uit de XIIIe en XIVe eeuw ontbreken, is het rechtstreeks bewijs daarvoor niet meer te vinden. Doch in een pachtboek der XVe eeuw lezen wij dat de heide te Calve verhuurd wordt "om in zaailand te worden gebracht, uitgenomen die deelen die vroeger door de kloosterlingen waren vruchtbaar gemaakt" ¹⁸⁾.

In de geschiedenis der afzonderlijke pachthoven kunnen wij vaststellen dat in de XVIIIe eeuw nog, op last van de kloosterlingen vele partijen bosch te Pamele en de groote vijvers te Cathem (Lembeke) door de huurders tot weelderige akkers omgewerkt zijn.

Thans stellen wij ons tot taak de inrichting der hoven met haar vruchtbaar gemaakte landerijen nader te onderzoeken. Daarna treden wij in het tijdperk waarin om economische redenen de kloosterlingen, op enkele uitzonderingen na, hunne hoven verlaten en aan wereldlijken verhuren.

14) 1187: *Ad sariendum vel ad sylvam suis tamen usibus nutriendam* Cart de Smet, nr. 58 en 59. De Smet stelde verkeerd *inutendum* voor *nutriendum*.

15) *Ibidem. Decimam quoque fructuum totius terre quam fratres predictae Ninivensis ecclesie suis manibus sumptibusque sartaverunt.*

16) Cart. de Smet, nr. 156.

17) Zie de vroeger gegeven giftenlijst.

18) ... uuteghenomen zekere plaetsen ghelegen in de vorseide heyden ende woestinen van den welken ghemaect es wynnende lant voren den daten hier onder ghescreven, swelc hierinne niet begrepen en es. Register 26 van het archief, fol 159 vso.

2) Inwendige inrichting der hoven tijdens het zelfgebruik.

a) De schuurmeesters.

Ieder hof, met zijn uitgestrekte landerijen van 50 tot 100 bunders land, weide en bosch, maakte een eenheid uit, vrij voor eigen rekening handelend, maar afhankelijk van het middenbestuur der abdij.

Het personeel dier hoven, ook schuren genaamd (*grangia*), bestond uit den schuurmeester (*magister curiae*), uit een aantal leekbroeders (*fratres conversi* of *laici*), en uit wereldlijke, vrije knechten (*famuli, familia*) ¹⁾.

Het gebied van ieder hof in den eersten tijd, maakte een dicht geheel uit, wat de bebouwing veel vergemakkelijkte. Dit wat het echte kloostergoed, het heereland of vronnhof (*terra indominicata*). Buiten dien vasten blok lagen nog altijd een hoeveelheid afgescheiden landerijen, welke aan dienstbaren (*feodales, censuarii, coloni, servi*) in gebruik gegeven werden voor hun hulp of voor een cijns, en vanaf de XIIIe en XIVe eeuw aan geheel vrije pachters verhuurd werden. In deze laatste tijden noemde men deze gronden "uutpachte" ²⁾. Rond deze landerijen gaan verhandelingen tot nieuwe afrondingen en aaneensluitingen der hoven.

De schuurmeester, die te Ninove gewoonlijk een kanunnik was, had niet alleen toezicht en bevel op het eigenlijk gebruik van het hem toevertrouwde hof; ook over de buitenpartijen moest hij een waakzaam oog houden. Samen met den proost der abdij onderteekent hij de akten waarbij verhandelingen over de goederen gedaan worden en nieuwe kontrakten gesloten. Hij heeft ook het toezicht over de laten, die soms in de XIIe en XIIIe eeuw, samen met een goed aan de abdij geschonken worden door de voormalige bezitters van dien grond, en alzoo op het Sint Cornelius-Altair te Ninove hun vrijheid bekwamen, tegen een geringen jaarlijkschen hoofdcijns, en een anderen cijns bij huwelijk of sterfgeval. Die laten moeten met den schuurmeester der naastgelegen hoeve onderhandelen voor het kwijten van hun plichten, zooals het uitbetalen van hun cijns of het volbrengen van enkele korwijen, waartoe

1) Er bestaat ook een geestelijke *familiaritas* (*familia*) welke bestond in de deelachtigheid aan de gebeden en door welwillende personen verkregen werd bij middel van giften, maar tot geen persoonlijk dienst verplichtte. Sommigen vroegen die *familiaritas* op hun sterfbed.

2) Zie passim in alle rekenboeken. De vroegste zijn echter slechts uit de XVe eeuw. Zelfs wanneer de hoven insgelijks verhuurd zijn, blijft het onderscheid bestaan tusschen de eigenlijke hoven en de "uutpachte".

ze verplicht zijn. Is er een stuk land in het hofgebruik of onder de buitenstukken dat bij lijfrente aan den abdij werd geschonken, dan is het de taak van den hofmeester, de te-betalen rente, in de eerste tijden in vruchten, later in geld en vruchten, later in geld alleen, aan de rechthebbenden op tijd te laten geworden.

Vanaf de XIVe eeuw, wanneer der kloostelingen van de hoven verdwenen zijn en door wereldlijke pachters vervangen, kan het middenbestuur der abdij niet meer op die plaatselijke onderhoorigen der abdij betrouwen en dan worden de lijfrenten, blijkens de rekenboeken vanaf 1428 en volgende, door de centrale overheid, opvolgelijk proosten (*praepositi*) en provisors uitbetaald, uitgenomen waar een proostdij bestond.

De schuurmeester had aan de broeders en knechten hunne dag-taak aan te wijzen volgens het door hem geregeld werkplan: den eenen te zenden naar een bosch dat ontgonnen werd, den anderen naar een akker die moest bezaaid worden, nog anderen naar het vee dat graasde op de weide of voeder vroeg op stal. Hij was belast met de geestelijke oefeningen aan de broeders voor te schrijven en de tucht onder hen te handhaven: hij moest hun gebreken in een soort klein kapittel blootleggen en desnoods bestraffen. Hiertoe was een wekelijksche vergadering belegd, waar hij zelf om de openbare vergripen te recht stond voor zijnen *socius*, daartoe van hoogerhand aangesteld ³⁾.

Ook de kerkelijke officiën en de sacramenten voor de geheele bevolking van het hof en het huisgezin der knechten had hij te bedienen, want aan iedere hofstede was eene kapel gehecht, onafhankelijk van de parochiekerk.

Deze rechten der abdij waren van de eerste tijden door de pauzen en bisschoppen bekrachtigd.

Het was niet zonder inzicht dat de Orde van Premonstreit een kanunnik aan het hoofd van ieder hof stelde, gelijk die van Citeau een leekebroeder. Deze beide orden, in het begin der XIIe eeuw ontstaan, hadden de lessen hunner voorgangers, de Benediktijnen, te baat genomen. De ondervinding had immers geleerd hoe wereldlijke meiers (*majores, villici*) in de Xe en XIe eeuw, door de benediktijner abdijen van St. Truiden, St. Jaak te Luik, van St. Bavo

3) *In curiis vero, ubi sepius fratres (conversi) non visitantur ab abbate vel priore vel provisoro sacerdote, singulis septimanis convenient fratres coram Magistro curie etiam laico, certo die, qua omnes possint interesse, et communiter correptionem accipiant a Magistro et Magister ab uno eorum. Statuta primaria Praem. Ordinis.* éd. J. Le Paige, l. c., p. 824.

of St. Pieter te Gent, als bestuurders hunner boerderijen aangesteld, langzamerhand aanspraak hadden gemaakt op de erfelijkheid van hunne bedieningen, en op die wijze eene te ver gaande onafhankelijkheid van de abdij hadden veroverd. In plaats van den grond te bebouwen voor de rekening van de abdij, mits inning van het hun voorbehouden deel, waren de meiers er allengskens toegekomen aan de abdij enkel een door het gebruik bepaalde hoeveelheid vruchten of geld uit te leveren en voor het overige op eigen hand te boeren.

Met kloosterlingen en hofmeesters was zulks niet te vreezen. Deze waren natuurlijk geneigd om de belangen van het moederhuis nauw ter harte te nemen, om niet alleen uit de bosschen van het hof, het brandhout voor de haarden der abdij en haar stedelijke refugies, uit de akkers het graan voor den spijker, uit de stallen het vleesch en uit het neerhof het gevogelte voor de keuken te leveren, maar ook om de geldelijke opbrengst van "vercochten en verdinghden coorne", van aan den man gebrachte paarden, koeien, varkens of schapen zorgvuldig en trouw in de kloosterkas te storten.

b) De leekebroeders.

De leekebroeders (conversen) maken voorzeker in de XIIe en XIIIe eeuw het voornaamste element uit van de bevolking der hoven van Ninove.

Om reden van de schaarschheid der bronnen uit dien tijd is het niet mogelijk volledige inlichtingen over het getal en het leven der leekebroeders in te zamelen. Uit den hooger vermelden tekst van abt De Moor ⁴⁾ weten wij dat ze verdeeld waren in verscheidene klassen, zelfs degenen die op de hoven verbleven, en er waren er altijd een zeker aantal die de kanunniken ter zijde stonden in het handwerk der abdij.

Wij vinden ook een voorbeeld van leekebroeder, Arnulphus van Velsike, gestorven in 1215, die het ambt van schoenmaker uitoefende, en waarschijnlijk op het hof van Bouchout verbleef (te Hellsike). ⁵⁾ Er zullen dus onder de leekebroeders op de boerderijen timmerlieden, kleermakers, schoenmakers en eigenlijke akkerlieden geweest zijn, volgens de noodwendigheden van het bedrijf.

Als men in aanmerking neemt die verdeling in klassen, het

⁴⁾ 2de Obituarium, ad VI kal. Aprilis.

⁵⁾ *Beata memoria Arnulphi a Velseca, ecclesie nostre fratris conversi, qui vilis opificio sutoris omnem tamen conversationem habuit in celis.* Obiit 1215. 2de Obituarium, ad IV idus Junii.

groot aantal leeebroeders in het obituarium van Ninove vermeld, de vergelijking bij kloosters van andere orden, waar het getal der broeders gewoonlijk twee of driemaal zoo groot was als dat der paters ⁶⁾, kan men zonder vermetelheid besluiten dat de abdij van Ninove, die op alle tijden minstens 30 tot 40 kanunniken bezat, in de XIIe en XIIIe eeuw een honderdtal leeebroeders telde. Een vijftiental hoven maakten het eigendom der abdij uit, zoodat ieder hof wellicht door 7 of 8 leeebroeders zal bewoond geweest zijn ⁷⁾.

Zelfs op de hoven was het leven der broeders aan vaste regels onderworpen. Luidens de algemeene statuten der Orde, moesten al de broeders bij het eerste morgenkrieken opstaan, en met den magister samenkomen in de kapel voor het morgengebed. Na die geestelijke oefening gordde iedereen zich aan tot het werk op den hem aangewezen post. Wanneer iemand zich aan een openbaar vergriep tegen den regel had plichtig gemaakt, moest hij voor de vierschaar van den hofmeester verschijnen, of werd in het openbaar in het kapittel bestraft ⁸⁾.

Terwijl de norbertijner kanunniken in het wit gekleed waren (witheeren), droegen de broeders een grijs kleed, hun kruin werd maandelijks vernieuwd en hun baard half geschoren ⁹⁾.

Waar verscheidene broeders aan den arbeid stonden, zooals in een werkhuis of op den akker, was de stilzwijgendheid verplichtend, tenzij de nood van het werk een kort woord vereischte: alleen tot God mocht de stem worden verheven, dewijl het werk dikwijls afgewisseld werd met zang en psalmengebed ¹⁰⁾, ten minste

6) Volgens E. De Moreau, l. c., blz. 75 waren er in die abdij bij het begin der XIIIe eeuw 100 monniken en 300 conversen; in de abdij der Duinen rond 1232 120 monniken en 248 conversen; in de abdij der Duinen, van 1280 tot 1293, 181 priesters en 350 conversen, en evenveel in de abdij van Ter Doest (Lisseweghe), dochter van de Duinen.

7) Wij weten uit he dagboek van abt de Moor, dat ze op het hof te Reinirsart in zijn bloeitijd 9 of 10 leeebroeders samen met den hofmeester verbleven: *Ibidem habitabat magnus magister cum 9 aut 10 fratribus laicis*. Nr. 6 van het abdijsarchief, fol. 107.

8) *Qui in curiis sunt, summo mane surgant, convenient et completa oratione recedant... Nullus vero conversus tonsuram obtineat clericalem sine licentia capituli vel abbatis premonstratensis*. Statuta, uitg. J. Le Paige, l. c., blz. 825.

9) *De rasura conversorum vero ita ordinatum est, ut quando raduntur novacula non descendat, nec nisi de mense in mensem radi vel tonderi presumant, secundum quod eisdem ab abbatibus injungetur. Semper autem habeant barbe quantum, si raderentur, posset recrescere in mense*. Statuta, uitg. Le Paige, blz. 798. — *Cappe conversorum sint grisee et non albe*.

Ibidem, blz. 806.

10) Hier spreekt de regel eigenlijk van de koor-kloosterlingen, doch dit

als er kanunniken tegenwoordig waren, en als men aan den arbeid was buiten het kloosterbeluik.

Dat de leekebroeders te Ninove in groot aanzien stonden is met zekerheid aan te nemen, niet alleen om reden van de diensten die zij op de pachthoeven bewezen, maar ook omdat zij niet zelden van hooge afkomst waren en bij hunnen intrede in de abdij, zooals vroeger bewezen is, aanzienlijke giften meebrachten, en voornamelijk omdat zij wedijverden met de koorheeren in het beoefenen der deugden. Zoo lezen wij van een leekebroeder, Arnulphus van Velsike, die, schoenmaker van stiel, zoo hoog was geklommen in de volmaaktheid dat hij in geur van heiligheid stierf in 1215 ¹¹⁾. In latere tijden vinden wij zelfs een leekebroeder, Mattheus David, in 1653 gestorven als onderprovisor der abdij ¹²⁾.

c) De knechten.

Benevens den schuurmeester en de leekebroeders treffen wij ook wereldlijke knechten aan op de hoven der abdij van Sint-Cornelis. Dit waren vrije mannen die hunne diensten voor een vaste jaarwedde verhuurden en samen met de kloosterlingen de boerderijen bewoonden en bezorgden. De schamele bronnen uit dit tijdstip der rechtstreeksche bebouwing door het klooster leveren weinig inlichtingen over knechten en werklieden van de kloosterhoven. Toch moesten zij over hun lot niet klagen en waren zij als kinderen van den huize behandeld, want wij zien dat zij soms, bij hun afsterven, hun spaarcenten aan het klooster vermaken ¹³⁾.

d) Middenbestuur tijdens de uitbating door het klooster.

Van de abdij uit werd natuurlijk een streng toezicht gehouden over het bestuur van al de hoven. Het landbouwbedrijf was immers

zal voor de leekebroeders even verplichtend geweest zijn: *Pervenientes ad laborem, non multiplicent inter se signa, nec presumant loqui, nisi forte de ipso labore breviter et necessario ac silenter seorsum etiamsi ibi fuerint cantaturi, quod fieri non debet nisi extra septa monasterii laboraverint. Ibidem, blz. 791.*

11) 2de Obituarium, ad VI idus Aprilis: *Beata memoria Arnulphi de Felseca, hujus ecclesie conversi, qui obiit cum opinione sanctitatis. Obiit 1215. — Ibidem, ad IV idus Junii: Beata memoria Arnulphi a Velseca, ecclesie nostre fratris conversi, qui vilis sutoris omnem tamen conversationem habuit in celis.*

12) *Ibidem*, ad IV idus Junii.

13) *Ibidem*, ad III kal. Julii: *Commemoratio Adami de Haept, famuli ville nostre de Ruysbroeck, qui dedit nobis annuum censum viginti solidorum et trium denariorum Parisiensium. † 1296.*

de bron waaruit de welvaart van het klooster ontsproot. Het waren de hoven die de abdij moesten voorzien van mondbehoeften en brandstoffen, en ook, door het verkoopen van den overvloed der opbrengst, van klinkende munt. Het klooster bezat een grooten spijker (*spicarius*, graanzolder) waar het uitgedorschen graan in den winter werd opgestapeld en, bij klimmende prijzen, met de wagens van het neerhof naar de markten gevoerd. Aalst, Gent, Antwerpen, Damme, waren de groote leverplaatsen, vanwaar de wagens dan ook terugkwamen met voorraad aan visch, specerijen en andere levensmiddelen. Die wagens werden door graven en hertogen vrijgesteld van tol, met het oog op het geestelijk voordeel en de gunst der abdij. Ook te Ninove op de markt waren de kloosterlingen ontslagen van het zoogenaamd *lepelrecht*, een belasting waarbij volgens een oud gebruik uit iederen zak te-koop-gesteld graan een groote houten lepel geschept werd ten voordeele van de zieken van het hospitaal der stad.

De spijker mocht echter nooit geheel geledigd worden. In tijden van hongersnood was hij een waarborg tegen gebrek voor de huisgenooten en een veilige toevlucht voor burgers en pachters.

In het klooster was een bijzonder ambtenaar belast met het bewaken en besturen der boerderijen. In de orde van Premonstreit heette hij in de eerste tijden proost (*praepositus*), later provisor; de cisterciënzers noemden hem *prior major*, eersten prior ¹⁴⁾. Hij bekleedde een voorname plaats in de abdij, na den abt en den prior, als belast met de stoffelijke belangen van het sticht. De oudstgekende statuten der Orde beschrijven breedvoerig zijne bediening:

“Op den provisor weegt de plicht de buitenbelangen te bezorgen, de hoven en landerijen te bezichtigen, er huizingen te bouwen, rekening te houden van het gekweekte vee, het inventaris te maken van den veestapel, en op tijd en stond te voorzien welke bijgehouden, welke verkocht of verwisseld moeten worden. Dit alles moet hij wijselijk schikken in overeenkomst met de broeders die op het hof verblijven. Eens de oogst binnengehaald, moet hij zorgvuldig onderzoeken, proef op de som, of de graanvoorraad voldoende zal zijn voor het verbruik van het gansche jaar en er verslag over geven aan den abt; de vruchten en dieren die hij denkt op de hoven te kunnen gemist worden, moet hij volgens de schikking van den abt tot gebruik of oorboor van het klooster vervoeren; de wol, het lijnwaad, de dierenhuiden zal hij in de kleerkamer der abdij bezorgen. Alle andere zaken die de kloostergoederen aangaan, zal hij

14) E. de Moreau, *l.c.*, blz. 165.

met behulp van den abt of dengene die daartoe door den abt aangesteld is, behartigen zonder iets op eigen hand te ondernemen. De klinkende munt die hij ontvangt moet hij dadelijk aan den abt overhandigen en abt moet ze bewaren voor de noodwendigheden van het huis, met dien verstande nochtans dat de abt de ontvangerij van het geld aan de provisor (proost) mag toevertrouwen, indien hij het wenscht, geheel of gedeeltelijk . . . Om reden der menigvuldige bezigheden, wordt de provisor, indien hij een geestelijke orde ontvangen heeft, van het gewoon koorofficie ontslagen. Geen enkelen nacht mag hij zonder toelating van den abt buiten het klooster verwijlen. De provisor, gelijk aldegenen die met de ontvangsten en de uitgaven belast zijn, zal ten minste eens in het jaar rekening geven van zijn bestuur aan den abt en twee of drie of meer van de ouderlingen van het sticht. De rekeninggever zal iedere uitgave en ieder ontvangst moeten vermelden en dan de beide totale sommen opgeven, alsook het tegoed en tekwaad van de abdij, zoodat de abt en de proost elk van zijnen kant eene rekening van gansch het jaar schriftelijk bij zich zal houden. Wanneer de vader-abt het klooster komt bezoeken (te Ninove de abt van Park, de moeder-abdij), zal hem heel de toestand der abdij in rekening en vorderingen blootgelegd worden, doch hij zal verplicht wezen het geheim hierover te bewaren. Indien de gewone visitators in de abdij komen, zal men hun enkel het totaal der schulden bekend maken. Abten en proosten (provisoren) die moedwillig schuldvorderingen van hun klooster zullen weggecijferd hebben, zullen onverbiddelijk uit hun bestuur verwijderd worden" 15).

Niet enkel dit belangrijk uittreksel uit den regel van het sticht, maar ook andere dokumenten geven ons een duidelijk beeld van een verregaande centralisatie, welke in de abdij heerschte. Indien van den eenen kant de landbouwvoortbrengselen van de hoven aan de abdij ten goede kwamen, zoo voorzag ook de veelvuldige werkzaamheid van het centraal bestuur in de vele noodwendigheden van de afgelegen boerderijen. Wij weten door een merkwaardig voorbeeld dat het brood, in de abdij gebakken, en het bier in de abdij gebrouwen aan de broeders op de pachthoven werd rondgestuurd en aan de stichters der lijfrenten medegedeeld. Wanneer Arnulf van Impenghem, in 1267, aan de abdij, mits vier bunder bosch, een lijfrent gekocht had van twee prebenden wittebrood en veertien stoopen bier in de week, wordt er uitdrukkelijk toegevoegd, dat het

15) Hoofdstuk : *De provisorie exteriorum. Les premiers Statuts de l'Ordre de Prémontré*, uitg. R. Van Waefelghem, bl. 23.

brood zal zijn gelijk er gewoonlijk gezonden wordt aan de broeders op de hoven en bier zooals men dat brouwt in het klooster ¹⁶⁾.

De abdij was een wereld op zich : alle bedrijven werden er uitgeoefend. Daar was een brouwerij, een bakkerij, een leertouwerij, een wasscherij, een smidse, een schrijnwerkerij, enz. De voortbrengselen gingen er van uit en werden aan de buitenhoven medegedeeld, doch wederzijds kwamen ook de landbouwvoortbrengselen van de boerderijen het moederhuis onderhouden en verrijken.

Doch die toestand kon niet blijven duren. Langzamerhand slopen misbruiken in dien gesloten wereld binnen en de economische toestanden dier eeuwen ondergingen een ommekeer welke het de kloosterlingen moeilijk maakte, ja onmogelijk, langer hunne gronden zelf te bebouwen. Zoo gaat het tijdperk in van verhuring aan vrije pachters en worden wij genoopt in een volgend hoofdstuk de voorwaarden van die nieuwe toestanden te onderzoeken.

(Slot volgt).

Destelbergen.

† E. SOENS

16) 1267 : *Rasso de Gavera, dominus de Lidekerke et Margareta uxor ejus, notum facimus universis . . . quod viri religiosi abbas et conventus ecclesie Nini-vensis ad preces et instantiam nostram, nostri amoris intuitu, unanimi consensu Arnulpho dicto de Ympenghen, militi, fratri nostro, et Margarete uxori sue liberaliter contulerunt duas perbendas albi panis, talis qualis mitti solet fratribus suis in grangiis ipsorum commorantibus, et quatuordecim lotos cervisie conventualis singulis septimanis, porcum unum decem solidorum vel decem solidos flandrenses pro dicto porco circa festum beati Cornelii persolvendos, et mille allecia in adventu Domini mediatim et mediatim in proximo subsequente quadragesima quotannis dictis conjugibus exhibenda.* Cart de S met, nr. 234.

Eerw. Heer Ernest Soens, Candidaat in de Wijsbegeerte en Licentiaat in de Theologie, was geboren te Aspelaere den 6 Januari 1867, werd priester gewijd den 31 Mei 1890, was leeraar van poësis en rhetorica in het St. Lievensgicht te Gent, en leeraar van Godsdienst aan het Kon. Atheneum van Gent den 26 Sept. 1906 ; pastoor te Destelbergen 3 Nov. 1915 en overleed aldaar 24 Maart 1918.

Hij wijdde zijn kennissen en krachten o.m. aan de geschiedenis der norbertijner abdij van Ninove. Van hem verscheen onder meer : *De "Herberg" der abdij van Ninove te Gent*, in *Bulletijn der Maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent*. 1910, nr. 3 (38 blz.). — *De kerk van Ninove en haar mobilier*. Gent, 1907. Jaren lang arbeidde E. Soens aan de geschiedenis der abdij, waarvan het eerste deel voltooid was, en reeds ter uitgave aanvaard door de Kon. Vlaamsche Academie. De oorlog verhinderde de uitgave. De dood van den schrijver legde de werkzaamheden stil. Uit de nalatenschap, ons met de meeste welwillendheid medegedeeld door den Eerwaarden broeder van den overledene, bestuurder van het gasthuis te Audenaerde, kunnen wij hier onze lezers een interessante brok mededeelen.